

Karlo Jurak / 14. kolovoza 2019. / Članci Publikacije / čita se 12 minuta

ENZO TRAVERSO

Melankolija ljevica

Povijesni zaokret 1989. godine melankoliju ljevica je naprosto otkrio, nije je stvorio. Melankolija ljevica postojala je i prije, piše Karlo Jurak. Riječ je o stanju koje je uslijedilo nakon brojnih poraza revolucije i koje više nema uporište u utopijskoj svijesti. Zato Traverso smatra da je potrebno politički imaginirati nove svjetove koji su izgubljeni nakon pada realsocijalističkih uređenja

- Autor je doktorand na studiju Moderne i suvremene hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu

Melankolija ljevica. Snaga jedne skrivene tradicije (XIX. – XX. stoljeće) Enza Traversa prošle je godine objavljena

na hrvatskom u izdanju TIM pressa, uz *Nova lica fašizma* istoga autora. Jedine su to dvije knjige ovog talijanskog povjesničara prevedene na hrvatski. U članku ću se osvrnuti na *Melankoliju ljevice*, s obzirom na mogućnost njene komparacije s brojnim literarnim i filmskim ostvarenjima (na što se referira i sâm Traverso). *Melankolija ljevice* nastala je kao kompilacija Traversovih predavanja na Sveučilištu Cornell gdje radi. Riječ je o zbirci eseja pisanoj na granici publicistike i znanstvene proze koja pokriva različite teme povezane s lajtmotivom iz naslova. Dva su ključna problema koje Traverso tangira – stanje na ljevici nakon pada Berlinskog zida 1989. godine (što je ujedno, prema marksističkom povjesničaru Ericu Hobsbawmu, kraj „kratkog 20. stoljeća“^[ii]) te imaginativne slike koje se pojavljuju u ovom vremenu kada je „melankolija“ razotkrivena.

Glavna se autorova teza odnosi na zaokret 1989. godine kada je pao Berlinski zid, što je označilo slom dotad poznatog modela socijalističkog uređenja (tzv. „realsocijalizam“). Prema Traversu, tek se tada u manifestnom obliku razotkrila „melankolija ljevice“, koja je dotad bila njenom „skrivenom tradicijom“ (sintagma preuzeta od Hanne Arendt), prepoznata u brojnim filmskim, umjetničkim i drugim ostvarenjima koje navodi u knjizi. „Melankolija ljevice“ je stanje nastalo uslijed brojnih poraza revolucije; uporišta u utopijskoj svijesti više nema a izgubljena je i ona „mesijanska nada“ što je, do nekog vremena, bar mogla manifestirati gramšijevski „optimizam volje“^[iii] Zato Traverso smatra da je potrebno reinterpretirati i reinventirati ideju ljevice, revolucionarnu svijest i nove historijske obzore („Povijesni ju je zaokret 1989. godine naprosto otkrio, nije ju stvorio. Melankolija ljevice uvijek je postojala...“, str. 11).

Enzo Traverso (Cornell University)

To znači da je potrebno, konačno, politički imaginirati nove svjetove koji su izgubljeni nakon pada realsocijalističkih uređenja i proglašenja „kraja povijesti“. Melankolija je tako skrivena tradicija poraza koji su se po proglašenju „kraja povijesti“ vidljivo razotkrili. Drugim riječima, nestankom utopije i sviješću o porazu stvoren

je otvoreni horizont zbog čega je potrebno inventirati nešto novo, ono što će stvoriti nove utopije koje danas nedostaju. Autor ne nudi rješenja, nego analizira kulturu, teorijske pravce i pamćenje koje sačinjavaju tu „skrivenu tradiciju“ koja bi trebala biti temelj za novu političku imaginaciju i nove utopije. Zato historijska svijest mora razotkriti povijesnost poraza, historizirati „nesreću“, napisati svojevrsnu povijest pobijedenih.

Gubitkom utopijskog marksizam više ne karakterizira čak ni gramšijevski „optimizam volje“ („pamćenje za budućnost“), nego tek sjećanje na ono što je bilo – otuda osjećaj melankolije, ali i simbioza s postmodernističkim relativizmom koji je svoj prvi val na marksističkoj ljevici doživio oko 1968.

Poraz ljevice i osjećaj melankolije nije samo rezultat historijskih neuspjeha u 20. stoljeću te proglašavanja pobjede jedne paradigme (liberalne demokracije i tržišne ekonomije), nego epistemološki osjećaj, neka vrsta „epistemičke tuge“ za izgubljenim *eshatonom* i *telosom*. Simptomatika toga na ljevici vidljiva je, navodi Traverso, kod Erica Hobsbawma koji je „napustio svaku teleološku viziju povijesti, jer nije više vjerovao u njezino socijalističko ispunjenje, ali je ostao marksističkim povjesničarem, iako je usput izgubio svoj *telos*“ (str. 44). Napuštanje marksističke teleologije može se smatrati nekom vrstom prvog otrježnjenja, naročito u trenutku kada idejni historijski konkurent (liberalizam) konstruira svoju teleologiju.^[iii] U vakuumu nastalom nakon 1989. godine mjesto optimističkog marksizma zauzima pamćenje kojemu Traverso poklanja posebnu pažnju („nastup pamćenja, uzmak marksizma“). O odnosu marksizma i pamćenja kaže: „Marksizam je rođen i povijesno oblikovan u isti mah kao teorija koja teži tumačenju svijeta i kao projekt revolucionarne preobrazbe svijeta. Pamćenje nošeno marksizmom nerazdvojno je bilo povezano s tim projektom. Prema tome, kad mu je oduzeta njegova utopijska dimenzija, marksizam je prestao djelovati kao prijenosnik klasnog pamćenja, emancipacijskih borbi i revolucija.“ (str. 68). U tome je supsumirano stanje marksističke ljevice danas – u gubitku utopijskog mišljenja marksizam više ne karakterizira čak ni gramšijevski „optimizam volje“ („pamćenje za budućnost“), nego tek sjećanje na ono što je bilo – otuda svjesni osjećaj melankolije, ali i simbioza s postmodernističkim relativizmom koji je svoj prvi val na marksističkoj ljevici doživio u vrijeme oko 1968. godine.^[iv]

Time je izgubljena i sekularizacija religijskih stremljenja što Traverso smatra jednim od osnovnih obilježja marksističke teleologije. Naime, začuđujuća srodnost između socijalističke i biblijske ikonografije ukazuje na to da je ateizam, imanentan marksističkoj filozofiji povijesti i antropologiji religije, zapravo samo sekularizirao religijska stremljenja (str. 74). Tako je marksistički diskurs, sa svojom utopijom (ne i utopizmom), teleologijom i eshatologijom, zapravo prepun teoloških kategorija koje su „spuštene na zemlju“ (onako kako je to i Feuerbach učinio u svojoj kritici religije, koju Marx preuzima i preoznačava). Gubitkom toga izgubio se i sâm smisao marksizma i revolucionarne ideje – ponovno je treba osmisliti, uliti „mesijansku nadu“, što znači dati joj izgubljenu transcendentalnu dimenziju. Nasuprot tome, postmarksizmi samo su administratori osviještenog poraza, ostvarene i razotkrivene melankolije, ne i politički imaginativnog poticaja.

Traverso navodi čitav niz filmova koji razotkrivaju tu „skrivenu tradiciju“ ljevice – od ruskih klasika do talijanskih neorealista, ali ne navodi film koji možda najbolje opisuje onaj manifestni osjećaj melankolije, nastupio u samom srcu 1989. godine i pada Berlinskog zida. U filmu *Good Bye, Lenin* Wolfganga Beckera sadržana je skrivenost te melankolije – sredovječna žena Christiane, pasionirana ljubiteljica DDR-a, pada u dugotrajnu komu u vrijeme kada se polako počinje slamati cijeli sustav. Njezin sin Alex, sâm sudionik građanskih pobuna protiv istočnonjemačkih vlasti, nastoji „izmisliti“ stvarnost nakon njezina buđenja iz kome (u međuvremenu Berlinski je zid pao, raspisani su prvi višestranački izbori, došlo je do naglog priljeva roba i brendova sa Zapada, Njemačka je bila pred ujedinjenjem itd.) jer vjeruje da ne bi preživjela šok da DDR-a i socijalizma više nema. Način na koji glavni protagonist „skriva“, odnosno „izmišlja“ stvarnost nije puka preslika onoga kako je bilo ranije, nego onako

kako je on sâm, vjerojatno nesvjesno, htio da izgleda socijalizam u DDR-u, što i priznaje nakon nekog vremena.

Melankolija se tu ispoljava na dva načina – na jedan način kroz Christianino življenje života koji ne postoji (ali uglavnom u obliku pamćenja jer leži u postelji, ima malo doticaja s vanjskim svijetom); na drugi način kroz Alexovo „izmišljanje“ socijalizma kakav bi on „trebao biti“. To kakav bi socijalizam „trebao biti“ u filmu je ispalo kao neki amalgam prošlog, nedavno slomljenog, režima i određenih vrijednosti sa Zapada koje su u DDR-u doživljavane kao „buržoaske“ i „dekadentne“. Melankolija ljevice jest u tome da takav socijalizam nikada nije postojao, a sama Christiane živi u nečemu čega više nema, ali nikada zapravo i nije bilo jer je njena iskrivljena slika svijeta pak posljedica teološko-eschatološke slike koja je imanentna marksističkoj teoriji i praksi. Zato film *Good Bye, Lenin*, koliko god se može čitati i marksistički i anti-marksistički, zapravo razlaže sve najvažnije slojeve problematike s lijevom idejom koja je išla iz poraza u poraz, ali bez (zasad) konačne pobjede.

Također, može se reći da velika većina vrijednosti suvremene ljevice ne leži (više) u onome što je bila norma u DDR-u, nego upravo u onome što je došlo sa Zapada, naročito što se tiče osobnih sloboda, otvorenosti granica i spajanja različitih kultura i svjetova. Jasno, to donosi sa sobom i konzumerizam, fetišizam robe i sve druge stvari kojih se sablažnjava antikapitalistička ljevica, ali ostaje dojam da još više sablazni ostavlja zatvorenost sistema, monokulturalnost i nedostatak osobnih sloboda. Može li se reći da su time izvjesne lijeve ideje pobijedile upravo na Zapadu, u kapitalizmu? Ili da je prihvaćanje tih vrijednosti još jedan simptom poraza ljevice? Film ne odgovara na ta pitanja, ali ih postavlja na vrlo jasan, zaokružen način, čime daje dodatani obol promišljanju „melankolije ljevice“.

Traverso u dijelu koji se bavi „sablastima kolonijalizma“ ukazuje na tu čudnovatu dijalektiku između civilizacijskog zadatka marksizma i porobljavačke prirode „civiliziranja“ koja je svoj vrhunac imala u kolonijalizmu. Tu otvara vrlo intrigantno pitanje odnosa postkolonijalizma prema eurocentričnoj i progresivističkoj marksističkoj teoriji, čime ukazuje na pukotinu koja postoji još od vremena postojanja antikolonijalnih borbi ili općenito borbi „malih naroda“ (koje je Engels zvao „nehistorijskima“). *Telos* o kojemu ranije govori utkan je u hegelovsko shvaćanje povijesti: „Kao *telos* svjetske povijesti, Zapad je govorio u ime svijeta, uključujući ga u vlastito kretanje. Budući da je država ona koja dovršava zapadnu civilizaciju, zemljopis i povijest sve više konvergiraju tako da postaju nedjeljivom cjelinom. I budući da Istok ne pripada povijesti – on posjeduje samo bogatu tradiciju koja mu osigurava nepromjenjivo trajanje – Zapad je onaj koji mu je donosi, uklapajući ga u svjetsku povijest.“ (str. 125). Temeljem toga, može li se reći da je marksistička teorija u svojoj samoj suštini doista eurocentrična i što bi to značilo zapravo? Ako jest, i ako se to onda odnosi i na prosvjetiteljstvo kao neosporni temelj marksizma, jesu li onda „civiliziranje“, tj. put progresa i porobljavanje praktički jedno te isto?^[v] Može li se dihotomija između toga dvoga dijalektički razriješiti?

Na to pitanje ni dandanas nema jedinstvenog odgovora na ljevici, iako je 20. stoljeće u velikoj mjeri stoljeće pobjeda i poraza antikolonijalnih pokreta koji se nisu pozivali „na staro“ nego su povezivali antikolonijalnu borbu s prosvjetiteljskim idejama, onim istima čiji su glasnici i pronositelji trebali biti upravo kolonizatori. Je li Touissant Louverture, kao crni rob, bolje razumio ideje prosvjetiteljstva nego sami kolonizatori? Na to pitanje marksistički antikolonijalizam možda daje odgovor. Traverso zaključuje da je ipak poraz osnovno obilježje i zapadnog marksizma, koji se zatvorio u „kule bjelokosne“, i postkolonijalnih studija, koji su sa skepsom gledali na izvornu marksističku tradiciju: „Više desetljeća nakon propuštenog susreta Adorna i Jamesa, zapadni marksizam i postkolonijalne studije našli su se pod znakom poraza. Jedan je proizašao iz neuspjeha europskih revolucija i uspona fašizma 1930-ih godina, druge su proistekle iz pepela kolonijalnih revolucija, pokopanih u kosturnicama Pol Pota u Kambodži... Povijest je uvijek sazdana od propuštenih susreta, izgubljenih prilika koje iza sebe ostavljaju goraki okus melankolije.“ (str. 144).

Traverso zaključuje knjigu svojim shvaćanjem melankolije koja više nije melankolija stvarnih revolucija koje su možda rezultirale neuspjehom, ali koje su ostavljale „mesijansku nadu“. To je slučaj s melankoličnim ugođajima mnogih filmova koje Traverso u knjizi navodi, ali ovdje je riječ o melankoliji poraza – onoj melankoliji kojoj nedostaje utopijska dimenzija. Konačan je to zaključak u pogledu melankolije ljevice koji ostavlja otvorenim pitanje kako danas imaginirati drugačiju budućnost, onu budućnost koja je utkana u toliko poraza u 20. stoljeću, a koja je ostala i bez svoje utopijske dimenzije prividnom pobjedom liberalne eshatologije 1989. godine.^[vii] Čini se da na kraju Traverso predlaže pisanje „povijesti pobijeđenih“, što je svakako promjena paradigme u odnosu na ono kako se inače povijest tumači – da je pišu pobjednici: „Pobijeđeni je utjelovljuju, no ona ostaje upisana u povijesti svih pokreta koji, već dva stoljeća, pokušavaju promijeniti svijet. Revolucionarno se iskustvo upravo preko poraza prenosi s naraštaja na naraštaj.“ (str. 184). Drugim riječima, opet „iz poraza u poraz do konačne pobjede“. Taj imaginarij koji je možda to „novo“ na horizontu izgleda da najbolje otjelovljuje ponašanje lika Alexa u filmu *Good Bye, Lenin*, koji svojoj majci, pasioniranoj pobornici režima DDR-a, „stvara“ socijalistički svijet ne u potpunosti onakav kakav je bio, nego kakav je trebao izgledati.

Melankolija sve osvještenije stanje ne samo na ljevici, već i na onom političkom polu koji joj je navodno prije trideset godina nanio poraz

---

Zato je taj film možda najbolja slika melankolije ljevice kojom se Traverso bavi navodeći hrpu primjera iz kulturnog svijeta, ali zaboravljajući na *Good Bye, Lenin*. Ne samo zbog pokušaja imaginacije drugačijeg svijeta nego i zbog toga što glavni lik kao netko tko je i sâm sudjelovao u pobuni protiv režima DDR-a zapravo novostvoreni svijet ne shvaća kao ostvarenje onih ideala za koje se borio. Time se našao u pukotini između tada delegitimirane socijalističke teleologije i novoproglašene liberalne. Te pukotine danas su sve vidljivije jer je melankolija sve osvještenije stanje ne samo na ljevici, već i na onom političkom polu koji joj je navodno prije trideset godina nanio poraz.

Bilješke

[vii] To stoljeće Hobsbawm je još nazivao i „dobom ekstrema“, kako se i zove njegova knjiga koja se bavi tim periodom. S pozicija revolucionarnih promjena – ako je „dugo 19. stoljeće“ počelo Francuskom revolucijom 1789. godine, a završilo imperijalističkim ratom u kojemu je nestao svijet poznat u 19. stoljeću i pobijedila jedna revolucija koja je bila paradigma za većinu drugih revolucija u 20. stoljeću, postavlja se pitanje može li se „kratko 20. stoljeće“ nazvati i potopom revolucionarnih ideala, kako onih iz 1789., tako i onih iz 1917. godine?

[ii] Kod Gramscija njegov poznati „pesimizam uma, a optimizam volje“ zapravo predstavlja prvi simptom poraza ljevice – na tragu kako Perry Anderson u svojim *Razmatranjima o zapadnom marksizmu* i objašnjava. U slučaju Gramscija to je kontekst fašističkog zatvora, ali i suočavanja s nemogućnošću primjene „frontalne revolucije“ kao što je to bila Oktobarska revolucija u Rusiji. Prvi je to značajniji slučaj pridavanja pesimizma „umnoj dimenziji“ u marksističkoj tradiciji (ako ne računamo zapažanja kasnog Engelsa o nemogućnosti „frontalne revolucije“) zasnovanoj na vjeri u progres. Kako je u sferu racionalnog ubačen pesimizam, optimizmu je prepuštena voluntarna sfera – ona koja se u povijesti filozofije uglavnom tumači kao iracionalistička (a i sâm voluntarizam je u marksističkoj teoriji i praksi uglavnom negativno konotiran).

[iii] Dijelom se kraj „kratkog 20. stoljeća“ može smatrati i razbijanjem iluzije o jednoj teleologiji koja je ustupila mjesto drugoj. Kako periodizirati vrijeme nakon kraja „kratkog 20. stoljeća“, s obzirom na krizu nove teleologije, pitanje je za neki drugi tekst.

[iv] Možemo to nazvati „drugim simptomom poraza marksizma“ – ako je prvi simptom bio gramšijevski nastup koji stavlja optimizam tek u voluntarnu sferu (čime je, prema Perryju Andersonu, počela faza tzv. „zapadnog marksizma“), onda je drugi onaj koji i toj sferi negira optimističko obilježje. To je početak druge faze „zapadnog marksizma“ koju su u velikoj mjeri obilježila gibanja na ljevici 1968. godine i poslije. Tada marksisti (sada „postmarksisti“), u simbiozi s postmodernizmom i novim generacijama kritičke teorije, napuštaju i ideju klasne borbe i centralne pozicioniranosti radničke klase kao revolucionarne subjektivnosti.

[v] U svojoj Dijalektici prosvjetiteljstva to su htjeli prikazati Max Horkheimer i Theodor Adorno, ali tek je rasprava na „postkolonijalnoj“ ljevici u svojoj punini otkrila ove probleme – kako kroz vizuru „postkolonijalista“, tako i njihovih kritičara od kojih je najpoznatiji Vivek Chibber.

[vi] „Prividna pobjeda“, jer je čak i sâm autor teze o „kraju povijesti“, Francis Fukuyama, odustao od nje.

Podijelite članak

Oznake

#LJEVICA

#UTOPIJA

Ocijenite članak

★★★★★ 5.00 (1)

Aktualne Ideje.hr